

Inhoud

| | |
|------------------|---|
| Inleiding | 9 |
|------------------|---|




| | |
|---|----|
| Deel 1 – Leermentaliteit van de leerling | 11 |
|---|----|

| | |
|--|----|
| 1 Doorzettingsvermogen en leermentaliteit | 13 |
| 1.1 Anne en Bram | 13 |
| 1.2 Een groeigerichte leermentaliteit | 17 |
| 1.3 Kun je met een groeigerichte leermentaliteit alles bereiken wat je wilt? | 20 |
| 2 Onze kneedbare hersenen | 23 |
| 2.1 In hoeverre ligt intelligentie vast? | 23 |
| 2.2 Dit gebeurt er in je hersenen als je leert | 25 |
| 3 Effect van leermentaliteit op het gedrag van leerlingen | 33 |
| 3.1 Leermentaliteit en leergedrag | 33 |
| 3.2 Effecten van leermentaliteit op andere domeinen | 41 |
| 4 Leermentaliteit leren herkennen | 47 |
| 4.1 De onzichtbaarheid van gedachten en overtuigingen | 48 |
| 4.2 De leermentaliteit van jouw leerlingen onderzoeken | 49 |
| 5 Alles op een rij | 55 |
| 6 Uitproberen | 57 |



| | |
|--|----|
| Deel 2 – Leermentaliteit in de klas | 67 |
|--|----|

| | |
|---|-----|
| 7 Ruimte scheppen in het hoofd van je leerlingen | 73 |
| 7.1 Leren omdenken | 73 |
| 7.2 Procesgerichte complimenten en feedback geven | 80 |
| 7.3 Vertel leerlingen wat er gebeurt in je brein als je leert | 91 |
| 8 Ruimte scheppen in je lessen om te leren | 95 |
| 8.1 Uitgaan van de leerdoelen van je les | 96 |
| 8.2 Opdrachten met de nadruk op leren | 99 |
| 8.3 Tips voor het geven van opdrachten die aandacht besteden aan het leerproces | 104 |

| | | |
|---|---|-----|
| 8.4 | Het formuleren van opdrachten | 109 |
| 8.5 | Toetsen om te leren | 112 |
| 9 | Leermentaliteit inzetten bij studieloopbaanbegeleiding | 121 |
| 9.1 | De invloed van leermentaliteit op studiekeuze | 121 |
| 9.2 | In gesprek over loopbaankeuzes | 126 |
| 9.3 | Minder keuzestress | 131 |
| 10 | Alles op een rij | 133 |
| 11 | Uitproberen | 135 |
| 11.1 | Het gebruiken van het G-schema | 135 |
| 11.2 | Omdenken | 138 |
| 11.3 | Welke complimenten kun je geven? | 145 |
|  | Deel 3 – Leermentaliteit op de school | 147 |
| 12 | Praten over leerlingen | 151 |
| 12.1 | De rapportvergadering | 151 |
| 12.2 | Stereotiepe gedachten: Jongens doen nooit moeite, maar kunnen het wel | 153 |
| 12.3 | Hoe stuur je een rapportvergadering of leerlingbespreking richting ontwikkeling? | 157 |
| 13 | Een lerend team | 159 |
| 13.1 | Het X-College | 160 |
| 13.2 | De leermentaliteit van docenten | 161 |
| 13.3 | De leermentaliteit van het team als geheel | 164 |
| 14 | Het vergroten van de veranderkracht van je team | 171 |
| 14.1 | Fase 1: verwachttingsmanagement | 171 |
| 14.2 | Fase 2: tijdens het ontwikkelingstraject | 175 |
| 14.3 | Fase 3, bij een (tussen)evaluatie: resultaten bespreken, reflecteren en weer verder | 179 |
| 15 | De zeer belangrijke rol van teamleider en management | 183 |
| 15.1 | De leermentaliteit van teamleider en management | 184 |
| 16 | Alles op een rij | 189 |

| | |
|----------------------------------|-----|
| 17 Uitproberen | 191 |
| Nawoord: voor de kritische lezer | 195 |
| Verder lezen | 199 |
| Bronnen en referenties | 201 |
| Dankwoord | 207 |
| Bazalt voor beter onderwijs | 209 |

Kaders

Deel 1

| | |
|---|----|
| Leervermogen | 17 |
| De wiskundeknobbel | 19 |
| Praktijkvoorbeeld: je hoeft het niet meteen leuk te vinden! | 21 |
| Intelligentie en IQ | 24 |
| De bouwstenen van de hersenen | 30 |
| Intrinsieke en extrinsieke motivatie | 39 |
| Hoogbegaafdheid en leermentaliteit | 44 |

Deel 2

| | |
|--|-----|
| Praktijkvoorbeeld: te lage verwachting | 71 |
| Het Pygmalion-effect | 72 |
| Praktijkvoorbeeld: leren omdenken in de wiskundebijles | 80 |
| Eerlijk zijn over verschillen tussen leerlingen | 93 |
| Formatief toetsen | 114 |
| Beginnen bij de basis: activerend versus consumptief onderwijs | 117 |
| Hulpvragen voor loopbaangesprekken | 129 |

Deel 3

| | |
|---|-----|
| Rapportvergaderingen op het Staring College | 153 |
| Inzicht krijgen in de rapportvergadering | 158 |
| De golfbeweging van onderwijsvernieuwing verklaard | 178 |
| Praktijkvoorbeeld: inzichten van een directeur in zijn eigen handelen | 186 |

'Ik dacht dat ik slim was, maar nu heb ik een onvoldoende. Blijkbaar ben ik toch niet zo slim.'

'Deze leerling moet geen N-profiel kiezen, ze heeft gewoon geen inzicht.'

'Ik heb zo hard geleerd en nu heb ik maar een 6! Ik laat geschiedenis vallen.'

'Ik was vroeger ook niet goed in wiskunde.'

'Wiskunde is saai. Wiskunde is niet voor meisjes.'

'Deze leerling zit aan zijn plafond.'

'Deze leerling voert niets uit. Hij is kansloos.'

'Natuurkunde is zo moeilijk, het heeft geen zin energie te stoppen in iets wat ik toch niet snap.'

'Ik heb dyslexie. Ik kan vreemde talen beter niet in mijn pakket kiezen.'

'Als je geen 6,5 gemiddeld staat voor mijn vak, moet je het niet kiezen.'

'Ik hou niet van leren, ik wil het gewoon meteen kunnen.'

Inleiding

Komen een of meer van de uitspraken op de vorige pagina je bekend voor? Van een leerling of van een collega? Is een dergelijke uitspraak je zelf ook weleens ontsnapt? Zonde dat zoveel mensen zich laten ontmoedigen als een bepaald onderwerp lastig te leren blijkt. Ze denken bijvoorbeeld dat ze geen succes in wiskunde kunnen hebben omdat ze een wiskundeknobbel missen.

Dit soort uitspraken hoor je zo vaak dat je bijna zou denken dat schoolsucces geheel afhankelijk is van intelligentie of aanleg voor bepaalde vakken. Maar dat is niet waar. Aanleg speelt een rol, maar je *leermentaliteit*, de manier waarop je dént over je eigen intelligentie en je houding ten opzichte van leren, is net zo belangrijk voor succes in je (school)loopbaan.

Je leermentaliteit is niet alleen van belang voor het succesvol doorlopen van een leerproces, het beïnvloedt ook hoeveel plezier je hebt in leren en hoeveel je bereid bent ervoor te doen. Is dat niet wat iedere ouder, opvoeder en docent wil: dat een leerling met plezier naar school gaat, zich inzet en met gezond zelfvertrouwen nieuwe uitdagingen aangaat?

Het goede nieuws is dat je een groeigerichte leermentaliteit kunt aanleren. Daarom hebben we dit boek geschreven, om docenten, mentoren, bestuurders of opvoeders te helpen om een leeromgeving te bieden die uitnodigt tot het ontwikkelen van een groeigerichte leermentaliteit.

Onderwijzen betekent nog niet dat er geleerd wordt

In dit boek leggen we uit wat leermentaliteit is en waarom deze houding van belang is voor zelfvertrouwen, plezier, doorzettingsvermogen en motivatie van je leerlingen en van je collega's of leidinggevenden. We leggen ook uit welke valkuilen er zijn. We leren je verschillende houdingen te herkennen en geven je duidelijke en praktische tips waarmee je leerlingen en collega's kunt aanzetten tot het ontwikkelen van een groeigerichte leermentaliteit.

Dit boek bestaat uit drie delen, waarbij we beginnen bij het individu in deel 1 en per deel steeds breder gaan kijken naar de omgeving: in deel 2 naar de klas en in deel 3 naar de gehele school.



Deel 1 - Leermentaliteit van de leerling



Deel 2 - Leermentaliteit in de klas



Deel 3 - Leermentaliteit op de school



Deel 1

LEERMENTALITEIT VAN DE LEERLING



LEERLING



1 | Doorzettingsvermogen en leermentaliteit



Afbeelding 1: Anne en Bram

1.1 | Anne en Bram

‘Wat maakt van iemand een goede leerling?’ Als we deze vraag aan willekeurige mensen zouden voorleggen, zouden we heel verschillende antwoorden krijgen. Een goede leerling is slim, gemotiveerd, haalt hoge cijfers, heeft het huiswerk altijd af, et cetera.

Neem Anne: Anne is een goede leerling. Ze begrijpt alles meteen en presteert goed. Ze gaat soepel door de onderbouw van het vwo. Ook al doet ze weinig moeite en maakt ze niet altijd haar huiswerk, ze haalt altijd goede cijfers, zeker voor wiskunde. Er wordt verwacht dat ze na het vwo naar de universiteit gaat, net als haar ouders. Dat kan ze makkelijk, ze is tenslotte ‘erg slim’.

Een heel ander soort leerling is Bram. Leren gaat hem niet zo makkelijk af, maar hij heeft wel doorzettingsvermogen en is gemotiveerd. Hij heeft ervoor geknokt om naar vmbo-theoretisch te kunnen in plaats van naar vmbo-basisberoeps. Brams ouders zijn laagopgeleid. Zijn vader leerde moeilijk, is vroeg gestopt met school en houtbewerker geworden. Hij ziet Bram later ook met zijn handen werken: ‘Dat lezen

en studeren is niks, daar hebben we in de familie geen aanleg voor.' Bram is ook een goede leerling, maar op een heel andere manier dan Anne.

Twee leerlingen met een verschillende aanleg voor leren en een andere sociaal-economische achtergrond (afbeelding 1). Maar beiden krijgen ze de boodschap mee dat ze een vaststaande aanleg voor leren hebben: Anne is slim en Bram moet iets praktisch doen, want uit boeken leren ligt hem niet.

Dat Anne op school sneller en makkelijker leert wil niet zeggen dat ze het altijd makkelijker heeft dan Bram. Zeker niet zodra ze naar de bovenbouw gaat. Ze heeft in vwo 3 een Natuur & Techniek-profiel gekozen, met wis-, natuur- en scheikunde. De eerste weken in vwo 4 schrikt ze zich rot: dit is echt moeilijk! En zoveel! Het lijkt wel of wiskunde heel anders is dan het jaar ervoor.

Aan haar huiswerk besteedt ze desondanks niet meer tijd of aandacht dan in vwo 3. Het eerste proefwerk gaat vervolgens niet goed en ze haalt een onvoldoende: de eerste in haar leven. Wanhopig zit ze op de fiets naar huis en ze vraagt zich af of ze haar grens bereikt heeft. Misschien, denkt ze, had iedereen het mis en is een N&T-profiel te hoog gegrepen voor mij. Ik zou dit toch gewoon moeten kunnen? Misschien moet ik toch een ander profiel kiezen of afstromen naar de havo? Ik ben blijkbaar niet zo slim als ze denken...

Bram heeft vmbo-theoretisch afgerond met prima cijfers en heeft zich ingeschreven op het mbo. Hij ziet er wel een beetje tegen op, maar bereidt zich goed voor. Hij koopt de boeken eerder en begint ze in de zomervakantie in zijn eigen tempo door te nemen. Bram heeft zijn hele schoolcarrière lang kleine en grote tegenslagen moeten overwinnen. Er is haast geen som die hij in één keer heeft kunnen oplossen. Hij is tal van keren gezakt voor een toets omdat hij te langzaam leest. Hierdoor is zijn doorzettingsvermogen flink getraind. Hij raakt niet snel in paniek en probeert het gewoon nog eens. Op het mbo zal deze ervaring zich uitbetalen. Dus terwijl Anne in vwo 4 ernstig aan zichzelf begint te twijfelen, groeit Bram steeds verder in zijn zelfvertrouwen. Hij denkt stiekem al aan een vervolgopleiding op het hbo. Werktuigbouwkunde lijkt hem wel wat.

Meerdere onderzoekers laten zien dat doorzettingsvermogen net zo belangrijk is voor schoolsucces als intelligentie. Doorzettingsvermogen uit zich in vastberadenheid en moeite willen doen, en ook in het vermogen om niet in paniek te raken als iets niet lukt. Bram heeft doorzettingsvermogen, dat is duidelijk. En Anne? Heeft zij weinig ruggengraat omdat ze meteen denkt aan stoppen? Zo simpel is het niet. Aan doorzettingsvermogen gaat namelijk iets anders vooraf: de onbewuste overtuigingen die je hebt over je eigen leervermogen of intelligentie. Of Anne de handdoek in de ring gooit, hangt vooral af van de opvattingen die ze heeft over haar eigen leervermogen.

We lazten al dat Anne ervan overtuigd is dat ze slim is. Ze heeft nooit veel moeite hoeven doen op school, snapte alles meteen en haalde hoge cijfers. Nu, voor het eerst in haar leven, is er een moment waarop ze iets niet meteen snapt. Ze kan hier op twee manieren op reageren:

1. Als Anne denkt dat haar leervermogen of intelligentie te *beïnvloeden* is, dan zal ze zich over deze schok heen zetten, uitzoeken wat ze verkeerd heeft gedaan en hard gaan werken. Ze zal hulp zoeken of een andere leerstrategie proberen.
2. Als ze ervan overtuigd is dat haar leervermogen of intelligentie *onveranderbaar* is, dan zal ze concluderen dat ze de grens van haar kunnen heeft bereikt. Dit is blijkbaar tot waar haar slimheid gaat, en niet verder, wat ze ook doet. Als ze zo denkt, heeft doorzetten in haar ogen logischerwijs weinig zin.

Anne neigt naar de tweede optie. Haar intelligentie is voor haar een vaststaand gegeven: ze is slim, dus moet ze dit kunnen. Ze ziet haar slimheid als een gave die ze heeft meegekregen bij haar geboorte, een eigenschap die je niet kunt veranderen. Als iets moeite kost of niet lukt op school, twijfelt ze gelijk aan deze 'gave'. Dit soort – veelal onbewuste – overtuigingen over leervermogen zijn van grote invloed op haar doorzettingsvermogen. We noemen zulke overtuigingen – en het effect dat ze hebben op je gevoelens en gedachten – leermentaliteit.

Leermentaliteit is het geheel aan impliciete overtuigingen over de veranderbaarheid van intelligentie en het effect hiervan op leergedrag. Het woord 'impliciet' betekent in dit geval dat de invloed die deze overtuiging heeft op iemands handelen onbewust is. Met 'intelligentie' wordt het leervermogen bedoeld.

Uit onderzoek blijkt dat leermentaliteit de ontwikkeling van leerlingen kan stimuleren of juist kan belemmeren. Het bevorderen van de leermentaliteit maakt ruimte in het hoofd van de leerling om te kunnen en te willen leren. Die ruimte kan alleen ontstaan in een omgeving die aandacht schenkt aan het proces van leren.

Een middelbare school, het Staring College in Lochem, legde zijn leerlingen de vraag voor die wij in het begin van dit deel stelden: 'Wanneer is een leerling een goede leerling?' Op die vraag gaven de leerlingen allemaal ongeveer het volgende antwoord: 'Een goede leerling is iemand die goede cijfers haalt, altijd zijn huiswerk maakt en de les niet verstoort.'

Daar schrokken de docenten van. Deze antwoorden geven een beeld van onderwijs waarin cijfers en prestaties het belangrijkste zijn, waarin leerlingen uitvoeren wat de docent zegt, waarin weinig ruimte is voor autonomie, zelfsturing en voor de persoonlijke ontwikkeling van de leerling. Blijkbaar definiëren de leerlingen succes als hoge cijfers halen en alles doen wat de docent zegt. Leren, groei en ontwikkeling komen in deze definitie niet voor. Terwijl docenten van het Staring College dit idee over onderwijs helemaal niet willen uitdragen.

Zij definiëren studiesucces juist als groei en je eigenaar voelen over je eigen leren. Gelukkig is dit geen doorsneeschool; de directie en docenten richten zich op het zichtbaar maken van het leerproces. Ze gaan op basis van de uitspraken van deze leerlingen aan de slag om het onderwijs en het denken hierover te verbeteren.

Voordat we uitleggen hoe je leermentaliteit kunt bevorderen (Deel 2 van dit boek), is het belangrijk dat je begrijpt op welke manier leermentaliteit invloed heeft op leergedrag. In de volgende hoofdstukken gaan we in op de vraag wat leermentaliteit is en welke effecten het heeft op het gedrag en het leren van leerlingen.